

Тема 1. Предмет політичної філософії. Основні віхи становлення і розвитку політичної філософії.

1. Предмет політичної філософії
2. Політична філософія та політична наука
3. Філософія історії та політична філософія

1. Політична філософія завжди була пов'язана з ідеологією і в якійсь мірі стимулювала її.

Політична філософія - зовсім не ідеологія, якщо під останнім розуміти раціоналізацію певних ідей, висунутих тією чи іншою соціальною групою в підтримку своїх вимог.

Традиції філософського осмислення проблем політики були закладені ще в античності, розвивалися в роботах Макіавелі, Гоббса, Локка, Монтескє, Канта, Гегеля, Мілля, Маркса та інших мислителів, вплот до блискучих созвездій імен кінця XIX і XX ст. і нинішнього століття. Трудно назвати соціального філософа, в тій чи іншій ступені не заторгілої проблеми політики. Але врядно існували і політичні діячі, які (часом несвідомо) не шукали філософської підтримки для обґрунтування своїх практичних програм і дій. Політика була і залишається однією з основних сфер застосування філософського знання. Політико-філософські дослідження займають цілий ряд авторитетних наукових та навчальних центрів у США, Франції, Німеччини, Італії та т. д.

Існує два основних підходи до побудови курсів філософії політики як систематизованої академічної дисципліни, що допускають у своїх рамках велике різноманіття - історико-політичний та концептуальний (систематизованим, проблемним).

Перший підхід передбачає розгляд філософських корнів політики через порівняльне вивчення поглядів політичних мислителів минулого і теперішніх.

Саме так, наприклад, побудували свій курс політичної філософії викладачі Делійського університету. Аналогічний підхід використали укладачі антології "Соціальна та політична філософія", американські філософи Дж. Соммервилл і Р. Сантони (1). Систематизований курс філософії політики, за їхнім рахунком, включає в себе аналіз поглядів думок від Платона та Арістотеля до Дьюї та Ганді. З деякими модифікаціями таку схему дотримуються багато інших зарубезних авторів. Однак у будь-якому випадку мова йде не про історію політичних вчень або історії філософії, але про принципові схеми становлення та розвитку магістральних політичних ідей у їх філософському розумінні.

В рамках другого підходу існують як мінімум двох напрямки - "широкий" та "вузький". Серед представників першого - американські філософи Н. Бові та Р. Саймон, вважають, що політична філософія є найважливішою складовою політичного аналізу. По-перше, вона роз'яснює концепції та аргументи. Без аналізу таких понять, як "влада", "права людини", "справедливість", "свобода", "суспільне благо", неможливо взагалі говорити про реальний сенс політичних конфліктів та протиріч. Наприклад, можна сказати, що хтось володіє яким-небудь правом. Складніше пояснити, що означає взагалі володіти правами або дати аргументовану оцінку того, якими саме правами повинен володіти індивід. По-друге, політична філософія, за думкою Бові та Саймона, призначена формулювати, оцінювати та вводити критерії для характеристики політичного та соціального порядку (2).

Філософи, що дотримуються "широкого" підходу, до ряду найважливіших сюжетів політичної філософії відносять: основи політичних інститутів і політичного поведінки, ідеї держави, суверенітету, нації, громадянства, свободи, прав і обов'язків людини, справедливості та рівності.

"Вузьке" розуміння предмета політичної філософії передбачає не просто концентрацію уваги дослідника на одній із проблем, а висування її як стержня, якщо взагалі не перетворення в єдину тему розглянутої галузі знання. Тоді вся політична філософія зводиться до відносин індивіда та влади (Г. Алмонд), або до

держави і його інститутів (І. Ізензее), до справедливості (А. Браун), політичного порядку (В. Кильманзегг) і т. д.

Як представляється, найбільш вдалим трактуванням предмета політичної філософії дав американський філософ Алан Гевірт. На його думку, основні питання даної області знання - це питання щодо того, що людина повинна робити по відношенню до суспільства і влади, тобто, пов'язані з виробленням правильного політичного порядку та оптимального функціонування політичної влади. Подібні питання можуть бути поставлені на різних рівнях - від самих конкретних до абстрактних. З чисто логічної точки зору відповіді на більш конкретні питання можуть бути виведені з більш загальних питань, з урахуванням знань емпіричних фактів.

Гевірт виділяє три групи основних питань політичної філософії: 1. Загальні питання про суспільство. Чому люди взагалі повинні жити в суспільстві? 2. Загальні питання правління. Чому люди взагалі повинні підкорятися якомусь уряду? Чому одні люди повинні володіти політичною владою над іншими? 3. Специфічні питання правління, а) Джерела та місце розташування політичної влади: за якими критеріями можна визначити, кому саме має належати політична влада ?; б) Межі політичної влади: за якими критеріями визначити, якою має бути величина політичної влади і які права та свободи повинні виводитися з-під політичного та правового контролю ?; в) Цілі політичної влади: на які цілі має бути спрямована політична влада і які критерії визначення її цілей? (3). Очевидно, що всі ці питання побудовані в певному порядку. Безсумнівно, наприклад, ставить питання правління, якщо люди не організовані в суспільство, або формулювати цілі політичної влади, якщо сутність влади не з'ясована, і т. Д. д.

Очевидно, що визначення характеру та предмета політичної філософії залежить, перш за все, від розуміння її об'єкта. Виділяються три основних підходи до даного феномена: директивний, функціональний та комунікативний. "Політична теорія коливається між двома інтерпретаціями політики, - писав

французький політичний діяч М. Дюверже. - Відповідно до однієї політика - це конфлікт, боротьба, в якій ті, хто володіє владою, забезпечують собі контроль над суспільством та отриманням блага (*директивний підхід*). Згідно з іншою точкою зору, політика представляє собою спробу здійснити правління порядності та справедливості. Перше розуміння служить збереженню привілеїв меншинства за рахунок більшості. В рамках останнього трактування виділяють, у свою чергу, *два напрямки*. Відповідно до першого з них сутність політики виявляється в розподілі обов'язків та повноважень, при незмінній їх узгодженні, а також у забезпеченні інтеграції політичної спільноти. Політика розуміється як уміння, здатність розділити функції, зберегти їх взаємодію та цілість системи (*функціональна, платоновська трактування*). Інша спрямованість, що впливає з аристотелевської традиції, розуміє політику виключно широко - як сфери діяльності політичного людини. Відповідно, особливого значення набувають проблеми політичної етики. В руслу даної традиції виникла теорія загальних засобів взаємодії або символічних потреб - *третій (комунікативний) підхід*.

У зв'язку з цим слід згадати про одну сучасну тенденцію, що складається в протиставленні політичної філософії та марксистської теорії політики. Так, німецький філософ Карл фон Баллестрем вважає, що марксизм в принципі не можна включити в традицію політичної філософії, що розвивається від Аристотеля до Ханни Арентс. Марксизм, з його точки зору, - це критична теорія, а не політична філософія. У них різні завдання. Функції політичної філософії дослідник бачить у з'ясуванні тих форм співпраці, які можуть вибирати люди в роз'єднаному світі. Політика, відповідно, перетворюється в мистецтво створення такого політичного порядку, який забезпечить законність, т. е. вона не самоцenna, а виступає тільки як засоби. Марксизму ж, по думці Баллестрема, не потрібна ні ця задача, ні політика вообщє. С подібним твердженням важко погодитися. Марксистська філософія - одна з впливових течій у історії суспільної думки. За століття накоплен рясний досвід політико-філософських досліджень у його рамках. Друге справу, що в суспільстві "реального соціалізму", де панував політичний волюнтаризм, не існувало соціального замовлення на політичну філософію. Його підменяли суррогатом у вигляді "наукової

комунізму". Як представляється, філософія політики (політична філософія - так її частіше називають в Західній Україні) - це інтегрована, відносно самостійна область соціально-філософського знання (соціальної філософії). В рамках її вивчаються найбільш загальні основи політичної діяльності, влади та політичної моралі, природи та сутності самої політики, політичних цінностей та цілей. Іншими словами, філософія політики - це система наукових знань, що розкривають зміст, характер і форми політичної діяльності, сутність влади, політичний вибір та орієнтації.

В даний час паралельно існують два академічних предмети, що складають політичну теорію: політична філософія та політична наука (така популярна у нас термін "політологія" там майже не використовується). Кожна з цих дисциплін володіє самостійною полем дослідження, в той же час вони пов'язані з другом. *Перша звертається головним чином до нормативних питань, її цікавить обов'язковості, тобто те, що має статися. Друга спрямована на емпіричне знання дійсності.* Політологи шукають головним чином відповідь на запитання: що відбувається в дійсності?

Надаючи філософську підтримку політичній науці та тісному взаємодії з нею, політична філософія залишається все-таки в першу чергу органічною частиною філософського знання, тоді як політична наука - політична. Одночасно це протиставлення емпіричного та нормативного підходів є скоріше найбільш поширеною, але далеко не загальноприйнятою точкою зрення Р. Пеннок вважає, наприклад, що «при такому сході викрикує картина реальної дійсності. На думку даного теоретика політики, має сенс протипоставити два інших підхода: "узаконюючий" (легітиміруючий), що включає в тому числі і етичну частину, т. е те, що існувало у виді під нестрогим терміном "нормативний", з одного боку; "операціональний" - з іншого. Однак тут слід зробити досить істотне застереження. Справа в тому, що політичні філософи далеко не завжди визнають у якості операційних будь-які погляди, висловлені політологами, а останні, у свою чергу, відмовляються від коментарів щодо обов'язкової легітимності тверджень обов'язковості. Філософи вибирають не аналізувати всі гіпотези щодо політичних процесів у реальній дійсності (в даному місці та в конкретному часі),

а опиратися на загальновідомі факти політичного життя. Будучи ядро вираженою практичною філософією, політична філософія нерозривно пов'язана з практикою, однак, якщо можна так виразитися, на макроуровні. Движення думки філософа відбувається від абстрактного до конкретного і зворотного, причому саме тут найважливіше виходити з єдиності загального та приватного. Політична філософія звертається до двох типів концепцій: з одного боку, до тих, які виражають політичні ідеали, в тому числі ідеали свободи, рівності та справедливості, а з іншого - нормативні принципи. Наприклад, якщо політичний філософ ставить перед собою завдання розгляду проблеми політичної свободи, то він перш за все прагне створити для себе цілісне і точне уявлення про свободу, не звертаючись до питань її розподілу в суспільстві. І тільки потім можливий перехід до нормативних питань (при яких умов свобода повинна бути обмежена?). При цьому розглядаються різні альтернативи. Але це передбачає ясне розуміння того, що представляють собою ключові поняття, такі як "вред", "польза", "переваги" і т. д. В кінцевому підсумку філософ приходять до формулювання цілком практичних принципів реалізації та обмежень свободи в даній конкретній суспільстві в поточному історичному моменті. У той же час рефлексивне відображення політичної дійсності знову може поставити перед теоретиком проблеми концептуального характеру, які, однак, в ряді випадків можуть виявитися для нього і самоціллю. Необхідно довести, що і політична наука, і політична філософія соціально детерміновані. Однак, якщо перша всі своїми клітинами пов'язана з конкретними суспільствами та епохою (можна, наприклад, говорити про сучасну політичну науку США, Великої Британії, Німеччини, Франції та т. д.), То друга - ширший часових рамок життя даного покоління, вона охоплює багато більше тривалого історичного досвіду і якісно різні традиції мислення, тобто вона трансцендентна.

Політична філософія та політична наука (політикологія) розрізняються і з точки зору вибору предмета дослідження. Перша розглядає головний образ антіномії (раціональне та ірраціональне, рівність і несправедливість, справедливість і несправедливість, і т. д.). Необхідність філософського

осмислення виникає як слідство неприйняттого чи суперечливого характеру суспільних поглядів на основні питання політичного розвитку.

Що стосується політології, то вона звертається до політичного процесу, партій і рухів, методів функціонування політичних інститутів та т. д. Коль скоро політика, за визначенням, покликана бути раціональною, іншою не може бути і політичною наукою. Філософія ж, в відмінності від неї, розглядає в рамках свого предмета та ірраціональність, імманентна політика іческой жизни. Політичні філософи намагаються виявити причинно-наслідкові зв'язки, їх завдання - відповідати не тільки на запитання "що", а й на питання "чому". Не два ці "сегмента" в системі соціально-політичних знань далеко не відгороджені від друга "китайської стінки". Тому, наряду з різноманіттями, можна виділити і ряд чорт, у рівній мірі притаманних і політичній науці, і політичній філософії.

По-перше, всі політичні науки дають (з більшою чи меншою долею достовірності) оцінку минулого досвіду, а також адекватності відповідних філософських трактувань та ідей. Іншими словами, всі зговори науки, як правило, розглядають політичні феномени в динаміці, в розвитку, т е як будь-який протяжний час процесу

По-друге, всі політичні науки в першу чергу дають оцінку сучасним процесам і явищам, хоча на цьому рівні ступінь достовірності оцінок найчастіше виявляється не дуже високою, одночасно співіснує безліч гіпотез. З цієї точки зору політична філософія має певні переваги в порівнянні з іншими галузями знань про політику, бо стоїть на фундаменті загальних значень, що дозволяють опиратися на досвід, отриманий в інших, але соціально сумірних ситуаціях. Але слід пам'ятати, що проста проста екстраполяція або механічний перенос оцінок одних історичних умов на інші можуть привести (і приводять) до помилкових умозв'язків. Додаткові проблеми виникають нині також у зв'язку з надзвичайним ускладненням і прискоренням політичних процесів.

По-третє, всі політичні науки намагаються прогнозувати подальше розвиток суспільно-політичних процесів. Для всеобхідного та досить точного їх

прогнозування необхідний арсенал засобів всіх родинних дисциплін, різних методів, взаємно доповнюючих друг друга.

По-четверте, на політичні оцінки завжди впливає (у більшій або меншій мірі) наявний пануючий ідеал. Будучи наслідком накопичення загальнолюдського, класового, групового або індивідуального досвіду, такий ідеал зазвичай суб'єктивний. Це необхідне передбачає його різнорівневий науковий аналіз з тим, щоб ввести "коефіцієнт розбіжності" в прогноз. В дослідженнях політики неминуче ставить постановку проблеми моральної, моральної легітимації, яка визначає близькість і навіть пер-секцію предметних полів політичної та моральної філософії.

Політична філософія не тільки розробляє та аналізує загальні нормативні принципи та критерії відповідей на моральні питання в політиці, але і передбачає опис того, які саме інститути (і як) повинні втілювати в життя морально виправданий політичний порядок. Іншими словами, задача політичної філософії в даному плані полягає у розробці та розвитку загальних нормативних критеріїв та принципів, відповідальних за основні питання політичної моралі.

3. Політична філософія має також спільні корні з філософією історії. Як уже говорилося, політична філософія взагалі дуже тісно пов'язана з соціальною філософією. У той же час між цими двома областями знання існують певні відмінності. Ось як характеризує їх автор однієї з популярних в США філософських навчальних посібників Р. Вулф: соціальна філософія займається філософськими основами суспільних проблем, а політична - фундаментальні питання природи, походження, меж, узаконення і легітимації держави і влади (8). Така підхід, в суті, могла б передбачати веберовське розширене розуміння влади, що включає, як відомо, увесь спектр знаних відносин - від авторитетів батьків до фізичної сили, і політики як схеми "авторитет - підчинення", "владсть - виконання". Однак далі в навчальному посібнику мова йде швидше про "вузькому" розумінні предмета політичної філософії, яка виключає, по суті, всі теми, що не відносяться безпосередньо до держави. При будь-якій підході більш пріоритетної, евристической, за думкою провідних західних теоретиків, буде

встановлення, при якому політична філософія (так само як і підтримувана їй соціальна система) утворює більш-менш пов'язуване ціле. Іншими словами, необхідно мати представлення про тотальності політичного образу, навіть якщо обговорюються окремі проблеми політичної філософії. Йдеться про те, що будь-яка приватна дослідження повинно бути в принципі таким самим, яке можна порівняти і раціональним по відношенню до цілого, відповідати йому. Основними функціями політичної філософії можна ставитися наступні: критико-аналітична функція передбачає міркування на філософському рівні відбуваються в суспільстві політичних процесів; вивчення фундаментальних основ політики; вивчення універсальних законів і принципів політики та влади, їх інституціональних та символічних форм, людського виміру політики, філософського сенсу основних концепцій політичних відносин, структур влади, етичних та цінностних аспектів політики, її нравственного змісту.

В якості центральної задачі політичної філософії розглядається визначення взаємних відносин влади та суспільства.

Прогностично-рекомендаційна функція - формулювання альтернативних цілей політичного розвитку в кожній конкретній історичній ситуації. Теоретико-метрологічна функція - забезпеченість формування нових політичних теорій як основи законодавства, конституційного та демократичного processes. Prosvetitel'sko -воспитательная функція - сприяння підвищенню політичного свідомості та політичної культури суспільства, а також розповсюдження наукових представлень про шляхи х і методів майбутніх перетворень. Сьогодні сьогодні жодна велика економічна або соціальна проблема не може бути вирішена без потенціалу та досвіду теорії демократії. Політичне освіту, яке не має нічого спільного з примитивним, оболванюючим "політичним просоченням", дозволяє зм'якшити виникаючі в суспільстві протиріччя між своїми власними, часто за вже вичерпаним досвідом, догматизованим господствующою парадигмою і постійно обновляються теоріями. А вони рождаються з соприкосновения з іншими парадигмами та традиціями, в результаті критичного переосмислення ідейного наслідування минулих епох, "чужих" досвіду. Тому однією з основних задач політико-

філософських досліджень є вивчення та розповсюдження світового досвіду, зіставлення свого натурального та теоретичного багажу з універсаліями. Це сприяє появі нових ідей, принципів і ідеалів, нових підходів до політики в світі.

Політична філософія передбачає розглянути актуальні політичні проблеми на кількох рівнях аналізу, при збереженні певної незалежності від переважань політичної практики.